

על התחינה והתפילה

נגזרה הגזירה. משה לא יכנס לארץ הייעוד, ארץ ישראל. משה מתפלל כדי להעביר את רוע הגזירה, אך תפילתו מושבת ריקם: "וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' בְּעֵת הַהִיא... וְלֹא שָׁמַע אֵלַי..." (דברים ג כג-כו). התפילה נוכחת במקרא במקומות רבים. תחינתה של חנה העקרה הפכה בעולמם של חז"ל לדגם קלאסי של התפילה. של תפילת הבקשה: "וְהִיא מָרַת נַפְשָׁהּ וַתִּתְפַּלֵּל עַל ה' וּבָכָה תַבְּכָה" (שמ"א א, י). ושל תפילת ההודיה: "וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמֶר עֲלֵךְ לְפִי בַה'... כִּי שָׁמַחְתִּי בְּיִשׁוּעַתְּךָ" (שמ"א א, י). תפילות אלו היו מקור השראה לכל הדורות, תפילת חנה, תפילתו של משה על מרים: "אֵל-ל נָא רַפָּא נָא לָהּ" (במדבר יב יג), והתפילה הנותנת את שמה לפרשה: "וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' בְּעֵת הַהִיא". אולם, היה זה ספר תהילים שהיווה את הבסיס העיקרי לסידור, ואשר העניק לנצרות ולאסלאם, ולעולם המערבי כולו, את שפת התפילה.

* * *

נדמה לי שניתן להגדיר שלושה דגמים של תפילה. את הראשון אכנה דגם החליל. התפילה הופכת לחליל דרכה האדם מנגן את המנגינה המתנגנת בתוכו, מבטא את עולמו הפנימי. "תפילת-החליל" היא המנגינה של התפילה הספונטנית. תפילה זאת היא אינטימית ואמיתית, נשגבה בפשטותה אך אותנטית: "לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְכָּה אֶל-לֵהִים לֹא תִבְזֶה" (תהלים נא, יט). התפילה הספונטנית הזאת היא נעלה ואצילה, אך לפעמים, היא מבטאת אגואיזם גס ואף חטא, פשע ואווילות. בגין כך, הוסיפה המסורת היהודית הסתייגות לתפילה, בקשה שהקב"ה ימלא את משאלות לבנו - לטובה. עד כאן התפילה הספונטנית.

הדגם השני הפוך לראשון. האדם הופך את עצמו לחליל של מנגינה המתנגנת בו ודרכו. משל למה הדבר דומה? למקהלה, בה המשתתפים הם "הכלים" בהם מנוגנת המנגינה. פעמים רבות אין השרים יכולים לקלוט את המנגינה כולה, בהיותם ממוקדים בחלק שלהם. בתפילת-המקהלה, מתפללים אנו תפילת קבע בציבור. מה שכתוב היה במקור המקראי בלשון "יחיד" הופך בסידור ללשון 'רבים'. כאן הופכת התפילה ל"עבודה שבלב". הסידור מנגן בנו אך בו בזמן הוא יוצר מקהלה, את בית הכנסת. זהו המניין וזוהי התפילה הממוסדת.

התפילה הספונטנית והרינה הציבורית מתאחדות בתפילה שלישית. ניתן לתאר אותה בדגם התהודה. מנגינים באדם, הוא אכן הכלי, אולם ניגון חדש נוצר בגלל שהמוסיקה

החיצונית יוצרת תהודה פנימית ועצמית של הכלי. הסידור אינו רוצה להפוך אותנו לכלי נגינה פסיביים, הוא מצפה לעורר בנו מנגינה פנימית המצויה בתוכנו. אנו טרודים בעולמנו הפרטי, בדאגותינו ופחדינו, תאוותינו ושאיפותינו, הסידור מפסיק רצף זה, וקורא לנו להתפלל וגם להרגיש: "אחינו כל בית ישראל. הנתונים בצרה ובשבירה. העומדים בין בים ובין ביבשה. המקום ירחם עליהם ויזיאתם מצרה לרחוקה. ומאפלה לאורה. ומשעבוד לגאולה... ונאמר אמון".

* * *

עד כאן מחשבתו של היהודי הפשוט. בשביל הפילוסוף הדתי התפילה מלאה פרדוכסים. בשביל מה להתפלל? הלוא ממילא הקב"ה יודע את מסתרי לבנו. כיצד אפשר להתפלל? הלוא במחשבתו של הקב"ה העתיד כבר קיים. אמנם כן, יש פרדוכסים רבים. אבל זה מה שלימדה אותנו ההגות החסידית. שתי התמונות הן אמיתיות. הפילוסופיה לכאורה צודקת. היא מתוחכמת מאוד, אבל המציאות מתוחכמת עוד יותר. החסידות לימדה אותנו שהקב"ה ברא את העולם כך, ששתי התמונות נכונות, ומבחינתנו אנו יכולים וחייבים להתייחס לקב"ה כמו אל אבינו שבשמים, להתפלל אליו, לבקש ממנו רחמים, לשוחח אתו. החסידות מפתחת כאן רעיון של הקבלה. מבלי להתעמק בו, אנסה להעביר את האינטואיציה הבסיסית העומדת מאחוריו. פעמים רבות שומעים אנו "נאומים" ארוכים של בנים חמודים, נכדים גאוניים, או סתם ילדים שטרם הצליחו להשתלט על השפה, אך כבר סובלים מתסביך דמוסטרנס הנואם האתונאי הגדול, עומדים בפני בני המשפחה ומדברים בהברות מומצאות. הלוואי והיינו יכולים להבינם, אך עבורנו זה בלתי אפשרי. כך היא הגותנו על פי החסידות. אמנם כן, התינוק לא יעבור בחינות בגרות בשפה, אבל ברגשותיו עולה הוא וודאי על רוב הנבחנים. בדומה לכך מלמדת אותנו תורת החסידות, שלמרות האינפנטיליות של הפילוסופיה האנושית, בחסדו האינסופי נהנה הקב"ה מאותם התינוקות שאינם שולטים לא בדקדוק ולא בסמנטיקה. מדת החסד היא בעיני מעין מחשב תרגום קוסמי, המצוי אי שם בין שמים וארץ, המתרגם את התפילות ואת התחינות שלי לשפה פילוסופית תקינה יותר. ועל כך מסיימים אנו את תפילות השבת בשיר הגותי עמוק ומופלא: "אנעים זמירות ושירים אפוא. פי אלקיך נפשי תפארה. ובסיומו מתפללים אנו על התפילה: "תיקר שירתך רש בעיניך". אני "רש", עני פילוסופי, אך מתוך עניות זאת מותר לי להתפלל, לבקש על נפשי ועל נפש היקרים עלי. ואנא, רבש"ע, קבל את תפילתי, כאם הקשובה לרגשותיו ולבקשותיו של התינוק, בטרם ביטא אותן על פי הנורמות של האקדמיה ללשון העברית.

* * *

התפילה היא תחינה, רינה, אך גם שיח. זוהי התפילה הקיומית, המתמדת. מצווים אנו לשוחח עם הקב"ה, באמצעות דמותו המצויה בתוכנו. כל היתר הופך להיות משני. זאת היא חוויתו של האוהב שהכל הופך להיות אמתלה כדי להשיג את קרבת האהובה: "לְךָ אָמַר לְבִי בְּקִשׁוֹ פָּנָי אֶת פָּנֶיךָ ה' אֲבַקֵּשׁ" (תהילים כז, ח). כדברי פירושו של המלבי"ם: לְךָ אָמַר לְבִי... הגם שבפי אני מבקש עניינים אחרים, הצלה מהאויב וכדו'... לבי - כבר אמר לך - את עיקר בקשתי... לפני יבקשו את פניך". בשיח מעין זה יכול להשתתף כל אדם, מאמינים וממאנים. אכן, יש אתאיסטים רבים, שדמות זאת לא קיימת כבר אצלם. אולם, יש רבים שמרדו בתורה, לפעמים מתוך התמודדות עם הביוגרפיה הטרגית שלהם. הם לכאורה אתאיסטים. אולם, ראה כמה מוזר! הם מלאים טענות נגדו למרות שלכאורה הם מכריזים שוב ושוב שאין הוא קיים כלל. הם ברוגז עם הא-לוהים. אבל לא עם א-לוהים סתמי, אלא עם הקב"ה, עם א-לוהי ישראל. תודעה יהודית דתית זאת עושה אותם ליהודים גדולים וחשובים. שם בעולמנו הפנימי מתקיימת התפילה העמוקה ביותר, שם מתמשך הדושיח המתמיד של האדם עם הקב"ה. לפעמים תוך ברוגז, לפעמים תוך השלמה. על ההשלמה הזאת מתפלל הפסוק: "לְךָ אָמַר לְבִי בְּקִשׁוֹ פָּנָי אֶת פָּנֶיךָ ה' אֲבַקֵּשׁ. אֶל תִּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי... אֵל תִּטְשֵׁנִי וְאֵל תִּעְזָבֵנִי אֶ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל. כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וְה' יֹאסֶפְנִי" (תהילים כז ח-י).